

ЗМІСТОВНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ «РИТОРИКА» ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Статтю присвячено обґрунтуванню навчальної програми, змісту та методики занять з курсу «Риторика» для студентів юридичних спеціальностей. Розкрито дидактичну модель змістовно-методичного забезпечення викладання риторики. Охарактеризовано особливості самостійної роботи над публічними промовами майбутніх юристів.

Ключові слова: риторика, дидактична модель, змістовно-методичне забезпечення, навчальна програма, зміст, методика викладання риторики.

Статья посвящена обоснованию учебной программы, содержания и методики занятий курса «Риторика» для студентов юридических специальностей. Раскрыта дидактическая модель содержательно-методического обеспечения преподавания риторики. Охарактеризованы особенности самостоятельной работы над публичными выступлениями будущих юристов.

Ключевые слова: риторика, дидактическая модель, содержательно-методическое обеспечение, учебная программа, содержание, методика преподавания риторики.

Clause is devoted to a substantiation of the curriculum, the maintenance and a technique of employment of a rate "Rhetoric" for students of legal specialities. The didactic model of substantial - methodical maintenance of teaching of rhetoric is opened. Features of independent work above public performances of the future lawyers are characterized.

Key words: rhetoric, didactic model, substantial-methodical maintenance, the

curriculum, the maintenance, a technique of teaching of rhetoric.

Актуальність дослідження. Політичні, соціокультурні, духовні, економічні зміни, які відбуваються в Україні призвели до появи нових переконань, життєвих орієнтирів, цінностей кожної особистості. У першу чергу до цього процесу приналежна студентська молодь, тому зростає роль соціально-гуманітарної підготовки майбутніх фахівців у системі професійної освіти. Як зазначається в Законі «Про вищу освіту» професійна підготовка в Українській державі має бути спрямована на формування в молоді не тільки фахових знань та умінь, але й світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів духовно розвиненої особистості.

Відповідно до вимог суспільства щодо професійної освіти студентів юридичних спеціальностей навчальними планами передбачено вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, спрямованих на підготовку майбутніх фахівців до комунікативної діяльності в обраній праці. Це насамперед такі дисципліни, як «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Ділове спілкування юриста» тощо.

Питанням риторичної підготовки студентів присвятили свої роботи такі вчені, як Д. Александров, Є. Ключев, В. Молдован, Г. Сагач [1, 3, 7]. Теоретичний зміст програмного матеріалу з риторики розкрито у працях Н. Калашник, Ю. Рождественського, П. Сопера, Л. Стратій, І. Чепіги [6, 8]. Методичне забезпечення занять риторичної спрямованості обґрунтовано у дослідженнях Л. Зарецької, М. Костючек, Л. Мацько, О. Мацько, А. Мурашова, В. Стец, І. Стец та ін [2, 5, 9]. Проте запропоновані зміст, форми, методи, засоби викладання навчального матеріалу використовуються переважно у фаховій підготовці філологів і не враховують специфіку юридичної праці. Адже за функціональними обов'язками юристам доводиться готувати промови і здійснювати публічні виступи в органах судочинства.

Зважаючи на актуальність окресленої проблеми та її недостатню розробленість у педагогічній теорії та практиці соціально-гуманітарної

підготовки юристів обґрунтовано **мету** дослідження: розробити та експериментально перевірити змістовно-методичне забезпечення викладання риторики у процесі соціально-гуманітарної підготовки майбутніх юристів.

У ході дослідження визначено такі **задачі**:

1. Розробити програму з курсу «Риторика» для студентів юридичних спеціальностей.
2. Обґрунтувати методику її упровадження у процес соціально-гуманітарної підготовки майбутніх юристів.
3. Експериментально перевірити ефективність змістовно-методичного забезпечення викладання курсу «Риторика» для студентів юридичних спеціальностей.

Попереднє дослідження теорії і практики викладання риторики у фаховій підготовці студентів філологічних спеціальностей висвітлює необхідність створення змістовно-методичного забезпечення цієї дисципліни з урахуванням специфіки професійного навчання майбутніх юристів.

Курс «Риторика» входить до циклу спеціальних дисциплін навчального плану підготовки правознавців. Визнаючи продуктивність традиційного підходу до викладання курсу риторики, враховуємо особливості спеціальності «Правознавство» і вважаємо за доцільне інтеграцію основ публічного мовлення та теоретичних основ судової риторики.

Риторика як наука й мистецтво ефективної усної переконуючої комунікації, безумовно, становить фундамент професіоналізму юриста нової демократичної України. Оволодіння мистецтвом доцільного й переконуючого мовлення надає можливість краще себе реалізувати в будь-якій спеціальності юридичної професії.

Проаналізовані теоретичні положення педагогіки вищої школи зумовили основні підходи до створення дидактичної моделі змістовно-методичного забезпечення викладання курсу «Риторика» для студентів юридичних спеціальностей. Запропонована нами концептуальна ідея моделі ґрунтується на науково-теоретичних засадах:

- системного підходу щодо професійного навчання особистості в умовах розвитку української державності, основні положення якого відображено в документах, що регламентують діяльність вищих освітніх закладів;

- діяльнісного підходу до розвитку особистості, розкритого у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, К. Платонова, С. Рубінштейна;

- гуманістичної парадигми освіти щодо ролі соціально-гуманітарної підготовки у професійному навчанні, викладеної у працях В. Бутенка, С. Гончаренка, О. Сухомлинської.

Запропонована нами дидактична модель змістовно-методичного забезпечення викладання курсу «Риторика» для студентів юридичних спеціальностей (рис. 1) включає основні структурні компоненти педагогічного процесу у вищому навчальному закладі.

Метою курсу є оволодіння ораторською майстерністю, мистецтвом побудови та виголошення промови.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- ознайомлення з методикою підготовки та проведення публічних виступів;
- ознайомлення з особливостями судових промов, вимогами до їх підготовки та виголошення;
- розширення ерудиції;
- формування навичок вираження власної думки;
- розвиток навичок публічного виступу, подолання фобії виступу на численній аудиторії;
- формування вмінь та навичок вести полеміку;
- формування вміння аналізувати виступи та давати їм критичну оцінку.

Курс «Риторика» акумулює найважливіші здобутки цілого комплексу гуманітарних наук (теорія комунікації, лінгвістика, психологія, філософія, соціологія, логіка, педагогіка, літературознавство, еристика, естетика, етика тощо), які в діалектичній єдності зорієнтовані на формування й розвиток комунікативної культури, удосконалення й оптимізацію нормативного мовленнєвого спілкування в ім'я торжества «людського в людині».

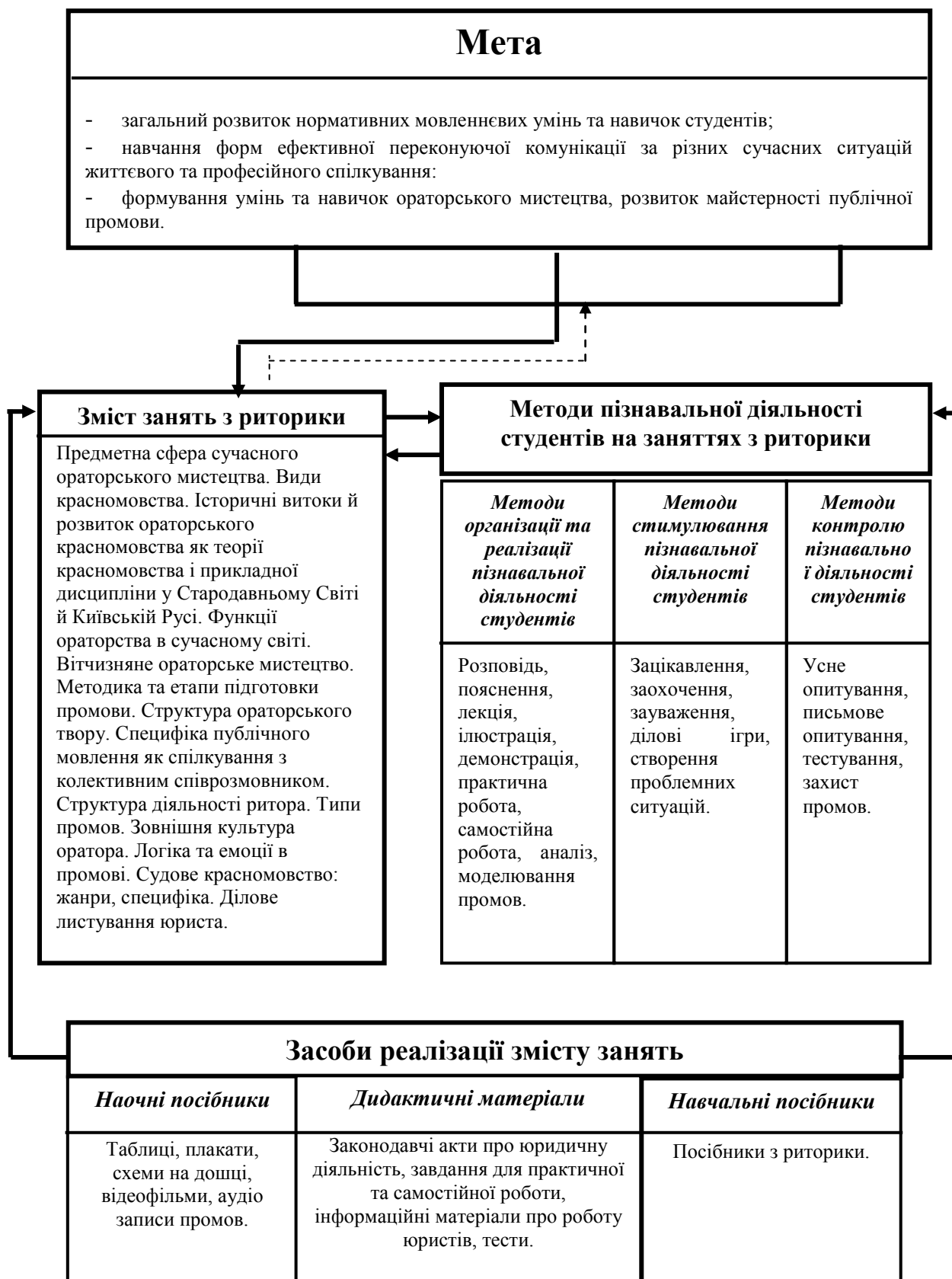

Рис. 1. Дидактична модель змістовно-методичного забезпечення викладання риторики для майбутніх юристів

Розроблена нами програма навчального курсу «Риторика» зорієнтована на потреби сьогодення — навчити майбутніх юристів технологіям ділового спілкування та виголошення промов, що є безумовним свідомством комунікативної компетентності сьогоденнього юриста, і враховує сучасні наукові досягнення в осмисленні таємниць мистецтва словесного вираження і впливу на аудиторію.

Програма складається з трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених частин, які в сукупності з урахуванням певної послідовності відтворюють логіко-структурну модель курсу:

1. Предметна сфера риторики давньої та сучасної як теорії і практики красномовства.
2. Основи ораторського мистецтва.
3. Прикладна риторика.

Зміст занять з курсу передбачає ознайомлення студентів з основними теоретичними поняттями та категоріями навчальної дисципліни: співвідносність термінів «культура мовлення», «ораторське мистецтво», «риторика»; сутність риторики й історичні витоки, риторика античності, риторична формула як сукупність семи риторичних законів, публічне мовлення, різновиди і структура публічного мовлення, специфіка судового красномовства, концепція виступу, аргументація й контраргументація, види аргументів, сучасні риторичні методи аргументування тощо. Система практичних занять разом із системно організованою самостійною роботою дає змогу опанувати новий матеріал, закріпити й деталізувати його. На практичні заняття виносяться такі питання: загальне поняття про красномовство, риторика — наука про закони красномовства, види красномовства: судове (юридичне), академічне, політичне, церковне, суспільно-політичне, риторика Стародавнього світу, Греції, Риму, Київської Русі, риторичний ренесанс України, публічне мовлення як спілкування з колективним співрозмовником, принципи і правила безконфліктного спілкування, головні критерії оцінки промови, сутність та різновиди полемічного мистецтва, ознаки мовної культури оратора, етикет

телефонної розмови, афористичність мовлення тощо.

Навчальний курс «Риторика» зорієнтований на актуалізацію питань культури мовлення, частково опанованих студентами з дисциплін «Культурологія», «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Передбачений зв'язок курсу «Риторика» з дисципліною «Іноземна мова» у ході розв'язання актуальних питань сучасного мовного етикету східних слов'ян через порівняння з англomовним (франко-, германомовним) етикетом.

У результаті засвоєння матеріалу курсу «Риторика» студенти повинні оволодіти певним обсягом знань та компетентностей, а саме: знати сутність і сучасний статус риторики; своєрідність риторики як самостійної теоретико-прикладної науки; риторичну формулу як сукупність основних законів організації та управління мисленнево-мовленнєвою діяльністю; історичні витoki риторики, риторичні традиції Давньої Греції та Риму; історію вітчизняного ораторського мистецтва; традиції давньоруського красномовства; українську школу красномовства; специфіку, різновиди і жанри публічного мовлення; особливості судового красномовства, роботи видатних судових ораторів; сучасний етикет публічного мовлення; стратегію, тактику і концепцію публічного виступу; етапи творчої діяльності оратора; сучасні вимоги до промовця; види аргументів і ситуації їх використання; сучасні методи риторичного аргументування; принципи безконфліктного спілкування; риторичну специфіку громадсько-політичного, усного ділового мовлення і жанрів засобів масової комунікації; прийоми активізації уваги слухачів; сутність полеміки й полемічні прийоми; вимоги до мовної культури юриста; правила спілкування для мовця і слухача; етикет телефонної розмови; найуживаніші мовні моделі звертання, ввічливості, вибачення погодження, непогодження тощо; критерії оцінювання усної промови; найважливішу навчально-довідкову і популярну вітчизняну та зарубіжну літературу з красномовства.

У процесі практичних та самостійних занять з риторики студенти набувають умінь: коректно вступати у комунікацію за різних ситуацій

спілкування; поставити запитання (для встановлення контакту, для одержання інформації тощо) і дати коректні відповіді; користуватися прийомами «відходу» від запитання; подавати думки з аргументами/контраргументами; підготувати публічне мовлення за визначеною темою; виступити з промовою перед широким загалом; всебічно оцінити публічну промову; спілкуватися літературною мовою; доречно і влучно вживати афоризми, крилаті вирази, прислів'я.

Частково навчальний матеріал курсу (підготовка рефератів, повідомлень з тем практичних занять, доповідей, промов на конференціях тощо) пропонується для засвоєння студентами в процесі самостійної роботи. Самостійна робота студентів передбачає читання, риторичний аналіз зразкових промов; самостійну підготовку (написання й виголошення) яскравої публічної промови з власноруч визначеної проблеми [4, 10].

У ході самостійної роботи над підготовкою промов студентам рекомендується дотримуватись такого алгоритму написання тексту:

1. Скласти план промови, для чого необхідно обміркувати намір, сформулювати мету майбутньої промови; зафіксувати у перших чернетках основні ідеї виступу та основні його частини. На підставі отриманих у ході такої роботи результатів розробити спочатку простий план з 6-7 пунктів, в якому визначається головне в промові. Потім необхідно цей план ускладнити, здійснивши більш детальний розподіл пунктів на підпункти.

2. Здійснити елокуцію (вираження думки в тексті). Спочатку необхідно добрати слова згідно комунікативної мети майбутнього виступу. Після цього переходять до побудови словосполучень, речень, фрагментів тексту, цілого тексту.

3. Виконати роботу над стилем, використовуючи засоби виразності мови і вдосконалюючи підготовлений текст.

4. Підготуватись до виступу з огляду усної виразності промови.

5. Контрольно-оціночний етап. У ході даного етапу здійснюється аналіз та оцінювання майбутньої промови перед аудиторією.

Будь-яка промова має як позитивні, так і негативні сторони, тому їх треба правильно сприймати й оцінювати. З цією метою в практиці вироблено ряд критеріїв оцінювання промови (табл. 2):

Таблиця 2. Критерії оцінювання промови

<i>Оцінювання змісту:</i>	<i>Оцінювання методики викладу матеріалу</i>	<i>Оцінювання мови і стилю</i>	<i>Оцінювання техніки мовлення</i>
<ul style="list-style-type: none"> - теоретичний рівень; - зв'язок із життям, практикою; - новизна матеріалу; - логічність; - достовірність і багатство аргументів та фактів; - інформаційна насиченість; - самостійність тверджень 	<ul style="list-style-type: none"> - врахування особливостей аудиторії; - дохідливість; - проблемність викладання; - чіткість структури; - продуманість і оригінальність вступної та заключної частин мови; - підтримка контакту з аудиторією; - чіткість відповідей на запитання; - вміння виділити головне; - вміння застосовувати ілюстративний матеріал і наочність; - відповідність стилю промови, виду і жанру публічного мовлення 	<ul style="list-style-type: none"> - багатство лексики; - лексико-граматичний склад мовлення; - використання стилістичних фігур і тропів; - використання художніх образів; - правильність наголошування і вимови слів; - емоційність; - відсутність багатослів'я, штампів, слів-паразитів 	<ul style="list-style-type: none"> - володіння голосом; - правильність дихання; - чіткість дикції; - виразність і точність інтонації; - темп, паузи і ритм мовлення; - доречність невербальних засобів виразності (жести, міміка тощо)

Дослідно-експериментальна робота з перевірки ефективності запропонованого змістовно-методичного забезпечення проводилась на базі Херсонського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ.

Для педагогічного експерименту було сформовано експериментальну і контрольну групи. Контингент студентів цих груп наведено у таблиці 3.

Для забезпечення належних умов дослідно-експериментальної роботи та отримання валідних результатів до груп увійшли студенти 1 курсу. При доборі груп враховувались однакові умови навчання. До складу як експериментальної, так і контрольної групи увійшли юнаки та дівчата, що навчаються за ідентичними спеціальностями.

Таблиця 3. Контингент студентів, які брали участь у педагогічному експерименті

Групи	Студентські групи	Кількість студентів			Середній бал успішності	
		всього	з них		Загальний	За соціально-гуманітарними дисциплінами
			дівчат	хлопців		
Експериментальна	Група 17	24	14	10	3,8	4,1
Контрольна	Група 19	24	13	11	3,9	4,3

Перед початком дослідно-експериментальної роботи було проаналізовано середній бал успішності з предметів, які вивчались у соціально-гуманітарному циклі та загальний — за всіма дисциплінами першого року навчання. Відповідно до наведених у таблиці 3 даних, можна дійти висновку, що до експериментальної і контрольної груп увійшли студенти з ідентичними стартовими пізнавальними можливостями.

В експериментальній групі було проведено заняття з риторики за розробленими нами навчальною програмою та тематичним планом відповідно до запропонованої методики їх реалізації. Використовувалось змістовно-методичне забезпечення, змодельоване у таблиці 1. Зміст лекційних, практичних та самостійних занять було наповнено пізнавальним матеріалом з майбутньої праці юристів. За змістом самостійної роботи студенти виконали підготовку, виголошення та аналіз риторичних промов, ідентичних до виступів професіоналів на судових засіданнях.

У контрольній групі заняття з риторики проводились за традиційними методиками: теми занять було обрано аналогічно до тих, що викладались у експериментальній групі, проте їх зміст не відображав специфіку юридичної праці. Студенти контрольної групи також готували та виголошували промови, але їх тематика не була пов'язана з юридичною діяльністю.

З метою визначення результативності занять з риторики у експериментальній та контрольній групах було проаналізовано оцінки студентів. Результати аналізу успішності їх на заняттях наведено у таблиці 4.

Таблиця 4. Успішність студентів при вивченні риторики

Рівень успішності	Експериментальна група	Контрольна група
	кількість студентів	кількість студентів
Високий (5 балів)	9	4
Достатній (4 бали)	10	10
Середній (3 бали)	5	9
Низький (2 бали)	0	1
Якість знань	19	14

Згідно з таблицею студенти експериментальної групи показали вищий рівень якості знань. Поряд з кількісним було здійснено якісний аналіз знань студентів з риторики. Студенти експериментальної групи виявили більш глибокі знання з таких тем, як «Методика та етапи підготовки промови», «Структура ораторського твору», «Специфіка публічного мовлення як спілкування з колективним співрозмовником», «Структура діяльності ратора», «Типи промов», «Зовнішня культура оратора», «Логіка та емоції в промові». Для них не складало труднощів рішення завдань аналітико-пошукового та продуктивного характеру. Навпаки, студенти контрольної групи зазнавали суттєвих труднощів не стільки у засвоєнні теоретичних питань, скільки у виконанні завдань аналітично-пошукового та продуктивного характеру з підготовки й виголошення промов. Таким чином, кількісний і якісний аналіз успішності студентів на заняттях з риторики засвідчив ефективність запропонованого нами змістовно-методичного забезпечення.

У ході проведеного нами дослідження зроблено такі **висновки**:

1. Вивчення досвіду викладання риторики у вузах дає підстави стверджувати, що запропоновані зміст, форми, методи, засоби викладання навчального матеріалу використовуються переважно у професійній підготовці студентів філологічних спеціальностей. Фактично вивчений педагогічний досвід не може бути повністю перенесений у риторичну підготовку майбутніх юристів, оскільки не відображає специфіку цього виду професійної праці.

2. Моделювання змістовно-методичного забезпечення викладання

риторики у студентів юридичних спеціальностей довело доцільність реалізації у змісті занять тем «Методика та етапи підготовки промови», «Структура ораторського твору», «Специфіка публічного мовлення як спілкування з колективним співрозмовником», «Структура діяльності ратора», «Типи промов», «Зовнішня культура оратора», «Логіка та емоції в промові». Відповідно до змісту дібрано три групи методів: методи організації та реалізації пізнавальної діяльності студентів, методи стимулювання пізнавальної діяльності, методи контролю пізнавальної діяльності. Основними засобами реалізації змісту занять визначено ті, що відносяться до групи наочних посібників, дидактичних матеріалів та навчальних посібників.

3. Розроблена навчальна програма курсу «Риторика» для студентів юридичних спеціальностей, зміст, плани та методичні рекомендації до лекційних, практичних і самостійних занять враховують специфіку майбутньої праці правознавців. Важливою складовою опанування риторики студентами є підготовка, виголошення та аналіз промов за моделями виступів юристів у сфері судочинства.

4. Кількісний і якісний аналіз успішності студентів на заняттях з риторики, здійснений під час дослідно-експериментальної роботи, засвідчив ефективність запропонованого нами змістовно-методичного забезпечення викладання даного курсу.

Література.

1. Александров Д.Н. Риторика: Учебное пособие для вузов. — М.: Юнити-Дана, 2000. — 534 с.
2. Зарецкая Л.П. Риторика. Теория и практика речевой коммуникации. — М., 1990.
3. Клюев Е.В. Риторика: Учебное пособие для вузов. — М., 2001.
4. Кравченко І.Ф., Чабан Н.І. Підвищення ефективності вивчення риторики впровадженням тренінгових технологій // Психологические тренинговые технологии в правоохранительной деятельности: научно-методические и организационно-практические проблемы внедрения и использования,

перспективы развития: Материалы III международной научно-практической конференции. Донецк, 24-26 мая 2007 года. — Донецк: Донецкий юридический институт ЛГУВД, 2007. — С. 525-532.

5. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навчальний посібник. — К.: Вища школа, 2003. — 311 с.
6. Рождественский Ю.В. Теория риторики. — М., 1990.
7. Сагач Г.М. Риторика. — К.: Райдуга, 2000.
8. Сопер П. Основы искусства речи. — М.: Прогресс, 1992. — 416 с.
9. Стец В.А., Стец І.І., Костючек М.Ю. Основы ораторського мистецтва: Навчальний посібник. — Тернопіль: Економічна думка, 1998. — 60 с.
10. Чабан Н.І. Навчально-методичний посібник з риторики — Херсон, 2007. — 101 с.